

UOT 81

CÜMLƏDƏ EKSPRESSİVLİYİN İFADƏSİNDƏ ELLİPSİSİN ROLU (*İngilisdilli mətnlərdən gətirilmiş nümunələr əsasında*)

Aytən NOVRUZOVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 29 noyabr 2023; çapa qəbul edilmişdir: 13 yanvar 2024; online-da çap edilmişdir: 21 mart 2024.

Received: 29th of November, 2023; accepted: 13th of January, 2024; published online: 21th of March, 2024.

Açar sözlər: *ellipsis, cümlə, dil vahidləri, emosionallıq, anafora, dialoq, danışiq, təkrar*

Giriş

Ellipsis daha çox özünü danışiq sferasında göstərir, çünki danışiqda ellipsis fenomeninin yaranmasına kömək edən spontanlıq, situasiya və emosional çalarlılıq kimi hadisələr yaranır. Bu ən aydın şəkildə dialoq vasitəsilə ifadə olunur. İfadələrin situasiya xarakterli olması danışanların ümumi bilikləri üçün zəmin yaradır. Dialoq prosesində söyləmə danışiq situasiyasına əsaslanaraq, bəzi komponentlərinə “qənaət” etmək mümkün olur.

Ekspressivlik leksik və sintaktik səviyyələrin vahidlərinin xassəsidir. Ekspressivlik linqvistik deyil, sırf psixoloji hadisədir. Ona görə də, ekspressivlik fəaliyyətə, yəni danışığa aid edilir. O, sözün və ya cümlənin işlənməsi zamanı üzə çıxır. Sözün işlənməsi ilə onun mənası sıx bağlıdır. Danışiq aktında ekspressivliyin ifadə vasitələrindən biri də ellipsisdir.

1. Ellipsisdən istifadə və onun dilçilik istiqamətində tədqiqi

Dilin ifadə vasitələri cümləni ifadəli etmək potensialına malikdir. Bunlara dilin bütün səviyyələrində rast gəlmək olar: fonetik, qrafik, morfoloji, leksik və ya sintaktik. İfadə vasitələri və üslubi vasitələrin ümumi cəhətləri çoxdur, lakin onlar tam sinonim deyildir. Məlumdur ki, üslubi vasitələr ifadə vasitələrinə aiddir, lakin ifadə vasitələrinin hamısı üslubi vasitələr deyildir. İfadə vasitələri bir neçə qrupa bölünür: fonetik vasitələr, morfoloji formalar, sözyaradıcı vasitələr, leksik formalar, frazemlər və sintaktik formalar.

Ekspressivlik, emosionallıq və obrazlılıq bir-biri ilə sıx əlaqədədir. Ekspressivlik dilin bütün səviyyələrində müxtəlif vasitələrin köməyi ilə əldə edilir: intonasiyanın vasitələri (ton, vurğu, temp, fasilə və s.); leksik (sinonim, antonim, frazeologizm və s.); morfoloji (zaman, növ, şəkil, nida və s.); sintaktik (ritorik sual, nəqli, əmr, elliptik cümlələr) və. s ilə ifadə olunur. İngilis dilində üslubi vasitələr aşağıdakılardır:

a) ifadə vasitələri; b) üslubi vasitələr.

Üslubi vasitələr semantik və struktur xüsusiyyətlərin birləşdiyi modeldir ki, onlar ümumiləşdirilmiş nümunəni təmsil edir. İ.R.Qalperin dil faktının tez-tez istifadəsi ilə üslubi vasitəyə çevrildiyi zaman üslubi vasitələri törəmə model adlandırır. Bəzi ifadə vasitələri daha mücərrəd bir forma və ya formalar toplusunu təmsil edən üslub vasitələrinə çevrilmişdir. Üslubi vasitələrin bəzən ümumi semantik mənası müəyyən linqvistik forma

* magistrant, Bakı Avrasiya Universiteti
e-mail: aytennovruzova.2223@gmail.com

ilə birləşir və nəticə də üslub effekti verir. Bu, xüsusi məqsəd üçün istifadə edilən alqoritm kimidir. Məsələn, sözlərin lüğəvi və kontekstual mənalarının qarşılıqlı təsiri və ya toqquşması metafora, metonimiya və ya kinayə kimi üslubi vasitələrin yaranmasına səbəb olmuşdur. İ.R.Qalperinin təklif etdiyi aşağıdakı təsnifat, sadəcə olaraq mütəşəkkil və çox təfərrüatlıdır: 1. fonetik ifadə vasitələri və üslubi vasitələr; 2. leksik ifadə vasitələri və üslubi vasitələr; 3. sintaktik ifadə və üslubi vasitələr.

Sintaktik ifadə və üslub vasitələri paradigmatik deyil, sintaqmatik və ya struktur vasitələrdir. Sintaktik vasitələrin müəyyən edilməsində İ.R.Qalperin aşağıdakı tezisdən çıxış edir: struktur elementlərin öz müstəqil mənası var və bu məna leksik mənaya təsir göstərə bilər. Bununla o, bəzi leksik vahidlərə xüsusi kontekstual məna verə bilər. Sintaktik üslub vasitələrinin təsnifatının əsas meyarları bunlardır:

1. nitqin hissələrinin üst-üstə düşməsi;
2. hissələrin əlaqə növü;
3. danışq konstruksiyalarının özünəməxsus istifadəsi;
4. struktur mənasının ötürülməsi [12].

Danışq konstruksiyalarının özünəməxsus istifadəsi ilə birləşən fiqurlardan biri ellipsisdir. Linqvistik irsdə ellipsis "cümlədə asanlıqla anlaşılan, bərpa edilə bilən sözün buraxılması" kimi şərh olunur. Hazırda ellipsis bir dil faktı kimi bir çox dünya dillərində müşahidə olunur. Ellipsis dilin bütün struktur səviyyələrində-fonetik səviyyədə tutmuş sintaktik səviyyəyədək özünü göstərən bir dil fenomenidir. Ellipsis hər hansı bir komponentdə bu və ya başqa vahidin formal şəkildə iştirak etməmə səbəbindən yaranır. Ellipsis ideyası, əslində, sintaktik vahidin hər hansısa dəyərə malik olmamasının üzərində qurulur. Məhz belə bir hadisə elliptik komponentləri, başqa sözlə desək, sıfır üzvlü komponenti başqa komponentlərə daha sıx şəkildə bağlayır. İ.F.Vardul ellipsisin mahiyyətini belə müəyyənləşdirir: "Dil vahidini ellipsisə uğratmaq, bu onu sadəcə olaraq işlətməmək deyil, onu işlətməməklə məzmununu suppresiya vasitəsilə ifadə etmək deməkdir" [6, s. 300]. Bu hadisə həmcins üzvlərdə müxtəlif şəkilçi və hissəciklərin ixtisarı, sadə cümlədə ayrı-ayrı üzvlərin buraxılması, eləcə də mürəkkəb cümlədə komponentlərdən birinin buraxılması şəklində təzahür edir. Ellipsisin dildə aktivliyi təsadüfi səciyyə daşımamış, dilin inkişaf qanunauyğunluğunun təbii nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Suppresiya-məlumatı ötürənin hər hansı dil elementini ifadə etməyə qadir olduğu, amma ifadə etmədiyi haldır [7]. Beləliklə, ellipsis prosesi zamanı söhbət mətnin müəyyən komponentindəki hər hansı vahidin yalnız dəyərə malik olmayan mövcudluğundan gedə bilər [1, s.158].

Bir çox hallarda ellipsis "buraxılma, ixtisar" kimi səciyyəlandırilsə də, dilçilər bu dil faktının təbiətindən, xarakterindən çıxış edərək ellipsisi müxtəlif terminlərlə izah etməyə çalışmışlar. R.Yakobson ellipsisi "anafirik sıfır" adlandırır [6, s. 300]. Bu fikirlə razılaşan Y.A.Rijenko da ellipsisi "sıfır" və ya "potensial varlığı olan sıfır fel" adlandıraraq qeyd edir ki: potensial varlığı olan sıfır fel bu tipli konstruksiyalarda predikativliyin ifadəsi kimi çıxış edir [10, s.10]. Y.Q.Testeles də ellipsisi ixtisarla bağlayaraq yazırdı: "Elliptik ixtisar və ya ellipsis mətn və ya dialoqla bağlı olan bir və ya bir neçə cümlədə təkrar olunan hissənin ixtisarıdır" [11, s.172]. Müəllif ixtisarlara "sintaktik görünməzlər" adlandırır. Belə ki, S.Adler ellipsisi "sintaqmatik sıxılma və ya anafirik ellipsis" adlandırır [4, s. 53]. Ş. Balli də ellipsisi ixtisar kimi qiymətləndirərək, onu "əvvəlki və ya sonrakı kontekstə görə müəyyənləşən və nəzərdə tutulan bir işarə" adlandırır [5, s.175].

Ellipsis cümlənin bir və ya bir neçə üzvünün buraxıldığı, lakin kontekst tərəfindən asanlıqla bərpa oluna biləcəyi nümunədir. Ellipsis, söhbət zamanı yaranan tipik bir hadisədir. Danışq dilinin mahiyyətini və xassələrini xarakterizə edərkən onun bu özünəməxsus xüsusiyyətini qeyd etdik. Lakin danışq dilinin bu tipik xüsusiyyəti yazılı dildə istifadə edildikdə yeni keyfiyyətə malik olur. Suprasegmental məlumatı təmin etdiyi üçün o, üslubi vasitəyə çevrilir. Birbaşa əlaqədə olan elliptik cümlə üslubi vasitə deyildir. Bu,

sadəcə olaraq danışmaq dilinin normasıdır. Məsələn: "So Justice Oberwalter-solemnly and didactically from his high seat to the jury" (Dreiser). (Beləliklə, Djastis Obervaltser-təntənəli və didaktik şəkildə yüksək oturacaqdan münsiflər heyətinə).

Bu cümlədə predikatın yoxluğu çox kəskin hiss olunur. Niyə buraxıldı? Müəllif cümlənin əsas üzvünü buraxmaqda hər hansı xüsusi məqsəd güdürmü? Yoxsa sadəcə diqqətsizlikdən irəli gəlir? Cavab aydındır: bu, düşünülmüş bir vasitədir. Bu xüsusi cümlə modeli müəllifin şəxsi intensiyasını əks etdirir. İ.R.Qalperinə görə, "hər hansı bir həyəcanlı ruh halının tanınmış ədəbi cümlə quruluşunun bir növ pozulması ilə özünü göstərəcəyi ümumi bir həqiqətdir" [12, s. 231].

Ellipsis dialoji nitqi xarakterizə edən əsas vasitələrdəndir. Dialoq ünsiyyətində ellipsisin istifadəsi onun təkcə normativliyini deyil, həm də həmin vasitənin qanunauyğunluğu və məqsədəuyğunluğunu sübut edir. Dialoq bütövlükdə mənaca sıx əlaqəli ifadələrlə mübadilə olur və növbəti ifadə əvvəlkinə birbaşa reaksiyadır. Ellipsisdə isə dialoji nitqin əsas məziyyəti-funksiyanın mənası üzərində strukturun mənasının üstünlüyünə meyil" özünü büruzə verir. Ellipsisin köməyi ilə informasiya cərgəsi daha dəqiq qurulur, mənanın detallaşmasına yardım edən sinonim əvəzləmələr vasitəsilə həmin informasiya cərgəsinin dəyişməsi baş verir.

K.Həbibovaya görə, "dialoq zamanı ötürülən informasiya yazıya alınan informasiyadan daha böyükdür" [3, s. 14]. Dialoji nitqdə replikalarda ellipsis hadisəsi, əsasən, iki səbəbə görə formalaşa bilər; ya buraxılmış, ixtisar edilmiş cümlə dialoqun əvvəlki və ya sonrakı replikasına əsasən müəyyənləşə bilər, ya da ellipsisə uğrayan hissə nitq prosesində semantik-informativ baxımdan elə də vacib əhəmiyyətə malik deyildir. Dialoqun tərkibinə daxil olan cümlələr struktur semantik cəhətdən bir-biri ilə sıx bağlı olan iki və ya daha artıq cümlənin iş birliyindən ibarətdir. "Belə struktura malik dialoqlarda birinci replikanın forma və tərkibi ikinci replikanın, ikinci replika üçüncünün və s. tərkibi və formasını müəyyənləşdirir. Beləliklə, yalnız dialoqun bütöv konstruksiyası ayrı-ayrı replikaların tamlığını anlamağa yardımçı olur" [9]. Buna görə də, dialoqa bütöv bir tam halında baxdıqda mürəkkəb cümlə konstruksiyasından danışmaq mümkündür. Məhz bu səbəbdən F.Ağayeva qeyd edir ki, "dialoq vahidindən, həmişə bir mürəkkəb nitq vahidi kimi istifadə edilir. Dialoq vahidinin komponentləri özünün sintaktik xarakterinə görə mürəkkəb cümlənin hissələrini xatırladır" [2, s. 33]. Dialoji nitqdə müşahidə edilən ellipsis situasiyadan, eləcə də bütöv informasiyanın məzmunundan asılı olaraq müxtəlif formalarda təzahür edə bilər. Birinci halda elliptik konstruksiyaya birbaşa sual cümləsinə verilən cavab kimi budaq cümlədə formalaşır və baş cümlə ellipsisə uğrayır. Məsələn:

Sabahki toplantıda iştirak edəcəksənmi?

– Xəstəlik aman versə...

Bu il məhsulun bol olacağına söz verirsinizmi?

–Hava şəraiti imkan verərsə...

Cümlələrdə ekspressivliyi artırmaq üçün ingilis dilində başqa sintaktik ifadə vasitələri və üslubi vasitələr vardır. Bunlardan bir neçəsinə nəzər yetirə bilərik:

İlkin cümlə modelinin genişləndirilməsi əsasında: təkrar (repetition), sadalama (enumeration), polisendeton (polysyndeton), "it is (was) he, who...", "to do" vurğu feli, mötərizəli cümlələr; söz sırasının dəyişməsinə əsaslanan: inversiya, ayrılma (detachment); kontekstdə sintaktik strukturların qarşılıqlı təsirinə əsaslanan: paralel konstruksiyalar (parallel constructions); mənanın transpozisiyasına və tərkib hissələrinin əlaqəsinə əsaslanır: ritorik suallar (rhetoric questions), parselləşdirmə (parceling) və s. [14].

Danışqda dil vahidlərinin üslubi təkrarı (ayrı-ayrı sözlər, söz birləşmələri və ya cümlələr) tez-tez rast gəlinən və güclü üslubi vasitələrdən biridir. Məsələn: *Never take the rifle again. Put it back! put it back! Put it back!* (Bir daha heç vaxt tüfəngi götürməyin. Geri qoyun! geri qoyun! Geri qoyun!)

Təkrarın bir neçə struktur növü var:

Anafora: Təkrarlanan söz və ya söz birləşməsi hər bir ardıcıl sintaktik quruluşun əvvəlindədir. Məsələn: *Victory is what we need. Victory is what we expect.* (Qələbə bizə lazım olan şeydir. Qələbə gözlədiyimizdir).

Epifora: Təkrarlanan vahid hər bir ardıcıl sintaktik quruluşun sonunda yerləşdirilir. Məsələn: *It is natural to be scared in a case like that. You are sure to be petrified in a case like that.* (Belə bir vəziyyətdə qorxmaq təbiidir. Belə bir vəziyyətdə daşlaşacağınıza əminsiz).

Xiazm: Belə sintaktik strukturlarda təkrarlanan dil vahidlərinin çarpaz düzülüşü vardır. Cümlə üzvlərinin xaça oxşar şəkildə yerləşməsini nəzərdə tutur. Bu fiqur hətta adi vaxtda aralarında heç bir ziddiyyəti olmayan anlayışları da qarşı-qarşıya qoyur. Xiazmın bu xüsusiyyətindən ritorikada anlayışlar arasında semantik baxımdan maraqlı əlaqələr qurmaq məqsədilə istifadə edilir. Məsələn: “Yaşamaq üçün yeyirik, yemək üçün yaşamırıq”; “Mən haradayam, sən də orda və sən hardasan, mən də orda”. İngilis dilindən gətirilən nümunə: *The jail might have been the infirmary, the infirmary might have been the jail.* (Həbsxana xəstəxana ola bilərdi, xəstəxana həbsxana ola bilərdi).

Polisindeton: Bu birləşmə və ya ön sözlərin üslubi əsaslandırılmış lazımsız təkrarıdır. Məsələn: *The dog barked and pulled Jack, and growled, and raged.* (Köpək hürdü və Ceki çəkdi, mırıldadı və qəzəbləndi.) Polisindeton nitqin ritmik təşkili vasitəsidir. Bu keyfiyyətinə görə, şeirdə geniş istifadə olunur. Bu, həm də məlumatın ən vacib hissəsinin altını çəkməyə imkan verir.

Paralel konstruksiyalar: Paralellik eyni sintaktik modelə uyğun olaraq iki və ya daha çox sintaktik strukturun yaradılmasının stilistik vasitəsidir. Məsələn: *Mary cooked dinner, John watched TV, Pete played tennis.* (Mary axşam yeməyi bişirdi, Con televizora baxdı, Pit tennis oynadı). Sintaktik paralellik çoxfunksiyalıdır. Belə ki, ritm yaradır və şeirə xasdır. O, danışıq inandırıcı edir, eyni zamanda publisistik və natiqlik üslublarının xüsusiyyətidir. Onun vasitəsilə vacib məlumatlar vurğulanır və gündəlik danışıqda geniş istifadə olunur.

İnversiya: İnversiya ilkin cümlə modelinin söz sırasının qəsdən dəyişdirilməsinin sintaktik hadisəsidir. Məsələn: *To her family Martha gives all her time.* (Marta bütün vaxtını ailəsinə ayırır).

Ritorik sual: Bunlar suallar deyil, sorğu şəklində verilən təsdiq və ya mənfi ifadələrdir. Ritorik sualın cavaba ehtiyacı yoxdur, çünki onun cavabı olduqca aydındır. Məsələn: *Me a liar?* (Mən yalançıyam?). Ritorik sual nitqin ekspressivliyini artırır. Natiqlik üslubunda istifadə edilən ritorik suallar dinləyicilərin diqqətini cəlb etmək, ardıcıl cümlələri inandırıcı və mənalı etmək məqsədi daşıyır.

Ellipsis danışıqda iki cür təzahür edə bilər: mətn ellipsisi və situasiya ellipsisi. Kontekstə görə, cümlədəki hər şeyi asanlıqla başa düşə bildiyimiz zaman mətn ellipsisindən istifadə edirik. Məsələn, biz bilirik ki, müəyyən feil və sifətlərdən sonra o cümlə ola bilər, ona görə də belə feillərdən və sifətlərdən sonra onsuz bir bənd görsək, yazıçı və ya natiqin bizimlə eyni mənanı başa düşməməzi istədiyini güman edirik. Məsələn: *I knew [that] something terrible had happened.* (Mən bilirdim ki, dəhşətli bir şey baş verib).

2. Ellipsisin növləri və onların dil materialında şərhli

Ellipsis **müəyyən məlumatların buraxılmasıdır**. O, cümlədən asanlıqla anlaşılan, bərpə edilə bilən sözün buraxılmasına deyilir:

We went for a walk and [we] took some lovely photographs. (Gəzməyə getdik və gözəl fotosəkillər çəkdik).

He wrote to [everyone he could think of who might help] and [he] phoned everyone he could think of who might help. (O, [kömək edə biləcəyini düşündüyü hər kəsə] yazdı

və [o] kömək edə biləcəyini düşündüyü hər kəsə zəng etdi).

I can remember his face but [I] can't remember his name. (Mən onun üzünü xatırlaya bilirəm, amma adını xatırlaya bilmirəm).

Tamamlayıcının nə olduğu açıq-aydın olduqda felin tamamlayıcısını da tərk edə bilirik:

A: *Why don't they move to a bigger place?* (Niyə daha böyük yerə köçürlər?)

B: *They don't want to [move to a bigger place]. They're happy where they are.*

(Onlar [daha böyük yerə köçmək] istəmirlər. Onlar olduqları yerdə xoşbəxt dirlər).

Situasiya ellipsisi: Dərhal vəziyyətdən aydın olduğu üçün kiminsə və ya nəyinsə adını çəkməyə ehtiyac olmadığı zaman situasiya ellipsisindən istifadə edirik. Situasiyalı ellipsis tez-tez o deməkdir ki, I mövzu əvəzliyini, xüsusən də bəndin əvvəlində istifadə etməyimiz lazım deyil. Bu olduqca qeyri-rəsmidir:

Bye! [I] Hope you have a nice holiday. (Sağol! [Mən] Ümid edirəm ki, gözəl bir tətil keçirəcəksiniz).

Kimi və ya nəyi nəzərdə tutduğumuz aydın olduqda qeyri-rəsmi söhbətdə bəndin əvvəlində üçüncü şəxs əvəzliyini də (*he, she, it, they*) buraxa bilirik. Məsələn:

A: *I saw Janice in town. [She] Said she's getting married next year.* (A: Mən Cənisi şəhərdə gördüm. [O] Gələn il evlənəcəyini söylədi.

B: *Really? [Doğrudanmı?]*

A: *Yeah. [She] Met some guy and got engaged to him after only a couple of weeks, apparently.* (Bəli. [O] bir oğlanla tanış oldu və görünür, cəmi bir neçə həftə sonra onunla nişanlandı).

Bunlardan əlavə ingilis dilində ellipsisin bir neçə növü vardır. İlk növ olaraq ‘gapping’i (boşluq) qeyd etmək olar. Cümlədə hər hansı bir söz buraxıldıqda (məsələn, feil, sifət, isim və s.) boşluq yaranır. Məsələn: *My car is blue, and my sister's car is too.* (Mənim maşınım göy rəngdədir, bacımın maşını da). Bu cümlə də "mavi" sifəti buraxılıb. Bu söz ellipsis olmasaydı, cümlə belə olardı: *My car is blue, and my sister's car is blue too.* (Mənim maşınım mavi, bacımın maşını da mavidir).

“Pseudogapping” (yalançı boşluq) o zaman baş verir ki, feldən olan əsas feil cümlədən kənar qalır. Məsələn: *Harry is working this morning, and Martin is this evening.* (Harri bu səhər işləyir, Martin isə bu axşam). Bu cümlədə buraxılmış söz “is working” felinin tərkib hissəsi olan “working” sözüdür. Buraxılmış ifadə ilə cümlə belə oxunacaq: *Harry is working this morning, and Martin is working this evening.* (Harri bu səhər, Martin isə bu axşam işləyir).

Bu iki növ arasındakı əsas fərq ondan ibarətdir ki, “gapping” (boşluq) –istənilən bir söz sinfindən hər hansı bir sözün çıxarılması ola bilər, halbuki yuxarıda qeyd etdiyimiz ellipsis növü bir feil ifadəsindən bir feil olmalıdır.

“Stripping” (sadə argument ellipsisi) cümlədən tək bir elementdən başqa hər şey çıxarıldıqda baş verir. Cümlə çox vaxt “too”, “as well as” və ya “also” kimi hissəciklərlə bitir. Misal üçün: *Mary told Steve to dress up for the party, and Kevin too.* (Meri Stivə ziyafət üçün geyinməyi dedi və Kevinə də). Burada, ikinci bənddən “*Mary told [name] to dress up for the party*” ifadəsi çıxarılıb və yalnız “Kevin” hissəsi qalıb.

Çıxarılan hissə daxil edilməklə, bütün cümlə belə olacaqdır: *Mary told Steve to dress up for the party, and Mary told Kevin to dress up for the party too.* (Meri Stivə ziyafət üçün geyinməyi və Meri Kevinə də şənlik üçün geyinməyi söylədi). Bu cümləni forma baxımından uzun edir.

“Verb phrase” (feil frazası) ellipsis bütöv bir feil birləşməsi (feildən və birbaşa və ya dolayı obyektəndən ibarət sözlər qrupu) buraxıldıqda yer alır. Məsələn: *I want to go to the zoo, and my sister wants to as well.* (Mən zooparka getmək istəyirəm, bacım da istəyir). Bu cümlədə “*go to the zoo*” feil ifadəsi kənar qalıb. Bu daxil olmaqla, cümlə

əvəzinə " *I want to go to the zoo, and my sister wants to go to the zoo as well*" (Mən zooparka getmək istəyirəm, bacım da zooparka getmək istəyir) oxunacaqdı.

"Noun phrase" (isim frazası) ellipsis cümlədən isim ifadəsinin bir hissəsi (isim və hər hansı dəyişdiriciləri ehtiva edən sözlər qrupu) çıxarıldıqda baş verir. Məsələn: *Greta ate two cupcakes, but I ate three*. (Qreta iki keks yedi, mən üçünü yedim). Bu cümlədə "three cupcakes" isim ifadəsindən "cupcakes" sözü çıxarılıb. Bütün bu ifadə ilə cümlə belə oxunacaqdı: "*Greta ate two cupcakes, but I ate three cupcakes*" (Qreta iki keks yedi, mən üç keks yedim) [15].

Nəticə

Nəzəri mənbələrin təhlili ellipsis dil hadisəsinin daima diqqət mərkəzində olduğunu əks etdirir. Ellipsis əsasən dialoji nitq üçün xarakterikdir. Bu isə o deməkdir ki, ellipsis həm situasiya ilə şərtlənmiş, həm də dil vasitələrindən lazımsız yerə istifadənin qarşısının alınmasına yönəlmiş dil fenomenidir. Ellipsis hadisəsi danışığın üslubi baxımdan çalar qazanmasına kömək edir. Danışığ aktında ellipsisə zərurətin yaranması dilin inkişafının qanunauyğunluqlarından biri olan linqvistik vasitələrin qənaəti ilə əlaqədardır ki, bu da danışanın dil vasitələrinə minimum əqli və fiziki qüvvə sərf etməklə təkmilləşdirmək istəyi ilə şərtlənir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev K.M. Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər. Bakı: Mütərcim, 2012, 608 s.
2. Ağayeva F.M. Şifahi nitqin sintaksisi. Bakı: Maarif, 1975, 116 s.
3. Həbibova K. Müasir Azərbaycan dilində elliptik cümlə. Bakı: Elm və Təhsil, 2009, 99 s.
4. Адлер С. Эллипс как инструмент аргументации // Обзор семантики и прагматики. 2003, № 14, с. 81-82
5. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Эдиториал УРСС, 2001, 416 с.
6. Вардуль И.Ф. Основы описательной лингвистики. Москва: Наука, 1977, 303с.
7. Есперсен О. Философия грамматики. Москва: Наука, 1958, 359 с.
8. Звегинцев В. А. Экспрессивно-эмоциональные элементы и значение слова //Вестник Московского университета, 1955, №1, с. 35-48
9. Немченко В.Н. Грамматическая терминология. Справочник. Москва: Наука, 2011, 592 с.
10. Рыженко Ю. А. Эллиптические предложения со значением бытия в современном русском языке: Дис. канд. филол. наук: Краснодар, 2004, 167с.
11. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис. Москва: 2001, 805 с.
12. Galperin Stylistics, Moscow: 'Higher school', 1977, 328 p.
13. <https://www.scribd.com/presentation/486042411/326007-pptx>
14. https://www.academia.edu/9474548/stylistics_lecture_4_syntactic_stylistic_devices#
15. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/english/english-grammar/ellipsis/>

Резюме

Aytən Novruzova

Роль эллипсиса в выражении экспрессивности в предложении (на основе примеров из англоязычных текстов)

Статья посвящена изучению роли эллипсиса в выражении выразительности в предложении. В статье автор рассматривает проблему эллипсиса в лингвистических источниках и дает конкретные определения, данные этому языковому явлению различными учеными. Более характерным явлением для речевого акта

является эллиipsis, которое оценивается как пропуск в предложении легко понимаемого, восстанавливаемого компонента. Эллиптические предложения чаще употребляются в диалогической речи. Поэтому эллиipsis считается одной из наиболее употребляемых стилистических фигур в речевом акте. Эллиipsis, универсальное лингвистическое явление, наблюдается в большинстве языков как факт речи. Это речевое событие, проявляющееся на синтаксическом уровне каждого естественного языка. Эллиipsis, как правило, возникает из-за формального отсутствия какого-либо компонента в предложении. Образно говоря, эллиipsis обычно строится на отсутствии синтаксической единицы, имеющей значение. Такое отсутствие в предложении делает эллиптические компоненты, то есть безчленный компонент, более тесно связанными с другими компонентами предложения. Можно сказать, что принцип экономии сил адресата является основной причиной появления эллиipsis в речевом акте. Однако экономия силы адресата не должна создавать препятствия для понимания слушателем содержания общей речи (предложения). В диалогах обычно первая реплика обычно определяет вторую, а вторая-третью и т. д. В диалоге появление эллиipsis можно определить по предыдущей или последующей реплике пропущенного сокращенного предложения. Компонент эллиipsis в предложении не имеет важного значения с семантико-информационной точки зрения в процессе разговора. Особая роль в восстановлении эллиптического компонента в диалогической речи принадлежит конситуации. В статье отмечается, что особое значение при восстановлении эллиптического компонента имеют фоновые знания участников коммуникации. Кроме того, автор приводит примеры эллиптических предложений. В статье также рассматриваются различные языковые явления, связанные с эллиipsis.

Ключевые слова: *эллиipsis, предложение, языковые единицы, эмоциональность, диалог, речь, повтор*

Summary

Aytan Novruzova

The role of ellipsis in expressing expressiveness in a sentence (*Based on examples from English texts*)

The article is devoted to the study of the role of ellipsis in expressing expressiveness in a sentence. In the article, the author considers the issue of ellipsis in linguistic sources and gives specific definitions given to this linguistic phenomenon by various scholars. Ellipsis, which is evaluated as the omission of an easily understood, recoverable component in a sentence, is a more characteristic phenomenon for a speech act. Elliptical sentences are more often used in dialogic speech. Therefore, ellipsis is considered one of the most used stylistic figures in the speech act. Ellipsis, a universal linguistic phenomenon, is observed in most languages as a fact of speech. It is a speech event that manifests itself at the syntactic level of every natural language. Ellipsis, as a rule, arises from the formal absence of any component in the sentence. Figuratively speaking, ellipsis is usually built on the absence of a syntactic unit with value. Such an absence in the sentence makes the elliptic components, that is, the zero-term component, more closely related to other components of the sentence. It can be said that the principle of saving power of the addressee is the main reason for the occurrence of ellipsis in the speech act. However, the addressee's economy of force should not create any obstacle for the listener to understand the content of the general speech (sentence). In dialogues, the first line is usually followed by the second line, the second line by the third line, and so on. determines. In dialogue, the occurrence of ellipsis can be identified based on the preceding or following replica of an omitted, abbreviated sentence. The ellipsis component in the sentence is not important from the semantic-informative point of view in the conversation process. There is a special branch of consituation in the recovery of the ellipsised component in dialogic speech. In the article, it is noted that the background knowledge of the communication participants is of special importance in the restoration of the ellipsised component. In addition, the author provides examples of elliptical sentences. The article also reviews various linguistic phenomena related to ellipsis.

Key words: *ellipsis, sentence, language units, emotionality, anaphoric, dialogue, conversation, repetition*

Redaksiya heyətinin üzvü fil.e.d., prof. Veysəlli Fəxrəddin Yadigar oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.